

EMİRÜ'L-MÜSLİMİN

(أمير المسلمين)

Murâbit ve Merîni
hükümdarları tarafından
kullanılan bir unvan.

İslâm tarihinde bu tabir ilk defa Murâbitlar (1056-1147) tarafından kullanılmış ve Murâbitlar'ın kurucusu Abdullah b. Yâsîn, dinî lider olarak otoriteyi elinde tutmakla beraber devlet idaresini ve ordu kumandanlığını emîrû'l-müslimîn unvanını verdiği Yahyâ b. Ömer ile Ebû Bekir b. Ömer'e bırakmıştır. Hristiyanlara karşı kazandığı zaferlerle meşhur olan Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn'in Mağrib ve Endülüs'ü ele geçirmesi, bilhassa VI. Alfonso'ya karşı 12 Receb 479'da (23 Ekim 1086) Zellâka Savaşı'nı kazanması üzerine metbû tanıdıkları Abbâsî halifesi tarafından kendisine bir menşur ve emîrû'l-müslimîn unvanı verilmiştir. Bu unvanla Murâbitlar, bir nevi mahallî hilâfet ihdas edip "emîrû'l-mü'minîn" unvanını taşıyan Abbâsî halifelerinden bir derece aşağıda bulunduklarını kabul etmiş oluyorlardı.

Hasan el-Bâşâ, Murâbitlar'ın emîrû'l-mü'minîn yerine emîrû'l-müslimîn unvanını kullanmalarını Abbâsî hilâfetini tanımaları yanında bir başka sebebe bağlamaktadır. Buna göre Murâbitlar zamanında basılan 503 (1109-10) ve 522 (1128) tarihli sikkelerin bir yüzünde "Emîrû'l-müslimîn Ali b. Yûsuf", diğer yüzünde ise devletin kurucusu Abdullah b. Yâsîn'e izâfetle "el-İmâm Abdullah emîrû'l-mü'minîn" ibaresi bulunmaktadır. Murâbit emîrleri, kurucuları ve mânevî liderleri Abdullah'a emîrû'l-mü'minîn unvanını vermiş olduklarından ona hürmeten kendileri bu unvanı kullanmışlardır (*el-Elkâbü'l-İslâmiyye*, s. 193-194). Ancak Hasan Ahmed Mahmûd bu görüşün doğru olmadığını ve buradaki "Abdullah" ile Abbâsî halifesinin kastedildiğini ileri sürmektedir (*Kıyâmü devleti'l-Murâbiîn*, s. 335-336). Nitekim Kalkaşendî de bütün halifelerin Abdullah'ı bir lakap olarak kullandıklarını, hatta ismi Abdullah olan Me'mûn'un mektuplarında adını "min Abdillâh Abdillâh b. Hârûn" şeklinde yazdığını kaydeder (*Şubhu'l-a'sâ*, V, 476). Merînîler de başlangıçta Murâbitlar gibi emîrû'l-müslimîn unvanını kullanmışlar, ancak VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren emîrû'l-mü'minîn unvanını tercih etmişlerdir. Ebû İnân el-Merînî'nin (1348-1358) Fas'ta bastır-

dığı bir sikkede emîrû'l-mü'minîn unvanı yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Ulu-dağ), İstanbul 1982, I, 609-615; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, V, 476; Hasan Ahmed Mahmûd, *Kıyâmü devleti'l-Murâbiîn*, Kahire 1956, s. 333-337; Hasan el-Bâşâ, *el-Elkâbü'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 193-194; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 87-90; M. Max Van Berchem, "Titres califiens d'occident", *JA*, IX (1907), s. 245-335; "Emîrûlmüslimîn", *IA*, IV, 264; "Amîr al-Muslimîn", *EJ*² (Fr.), I, 458; Maya Shatzmiller, "Marîni-des", a.e., VI, 557; H. T. Norris, "al-Murâbiîn", a.e., VII, 585; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 188; Abdülkerim Özyayın, "Abdullah b. Yâsîn", *DİA*, I, 142.

MUSTAFA FAYDA

EMİRÜ'L-ÜMERÂ

(أمير الأمراء)

Bazı İslâm devletlerinde
çeşitli idarî yetkilere sahip
kumandanlara verilen unvan.

H. Ömer döneminden itibaren çok yaygın olmamakla birlikte ordu kumandanını ifade eden bir unvan olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Sâsânî İmparatorluğu ile yapılan Kâdisiye Savaşı'nda İslâm ordu kumandanı Sa'd b. Ebû Vakâs'ın emîrû'l-ümerâ unvanını taşıdığı bilinmektedir. Emevî Halifesi I. Yezîd'in Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdiği Müslim b. Ukbe de bu unvanı taşıyordu. Abbâsîler döneminde Mutevekkil-Alellah'ın öldürülmesinden (232/847) sonra halifelerle Türk kumandanları arasındaki siyasî mücadele halifelerin otoritesinin zayıflamasına yol açtı. Bunun üzerine yönetime fiilen hâkim olan askerî liderlerin Irak'ta kontrolü ele geçirmeleriyle birlikte emîrû'l-ümerâ tabiri daha yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Mu'temid-Alellah'ın hilâfet merkezini Sâmerâ'dan tekrar Bağdat'a nakli (279/892), Türk kumandanların halifeler üzerindeki baskısını bir ölçüde zayıflatmakla birlikte tamamen ortadan kaldıramadı. Halife Mu'tazîd-Billâh (892-902) ve Müktefî-Billâh devirlerinde (902-908) içte ve dışta bazı önemli başarıların kazanılması halifelerin gücünü arttırdıysa da Muktedir-Billâh'ın halife olmasıyla (295/908) durum tekrar eski haline dönmeye başladı. Bu devirde halife, Sâhibû's-şurta Nâzûk ile mücadele eden dayısının oğlu Hârûn b. Garîb'e emîrû'l-ümerâ unvanını verdi. Başlangıçta emîrû'l-cüyûş un-

vanını taşıyan Türk asıllı kumandan Münis, Halife Muktedir-Billâh ve Kâhîr-Billâh dönemlerinde kendiliğinden emîrû'l-ümerâ unvanını kullanmaya başladı. Daha sonra onun halefi hazinedar Tarîf es-Sübkerî de aynı unvanı aldı. Halifelerle kumandanlar arasındaki nüfuz mücadelesinin kıyasıya devam ettiği bir ortamda zorla halife yapılan Râdî-Billâh hilâfet makamına geçtikten iki yıl sonra (324/936) Basra ve Vâsîr'in güçlü valisi İbn Râik'i Bağdat'a davet ederek kendisine emîrû'l-ümerâ unvanını verdi ve geniş yetkilerle donattı. Başkumandanlık, Dîvânû'l-harâc, Dîvânû'd-diyâ', Dîvânû'l-meâvin'in reisliği ve berîd teşkilâtının yönetiminin yanı sıra valilerin ve yüksek dereceli memurların hatta vezirin tayini bile onun salâhiyeti dahilindeydi. Devletin idarî, askerî ve malî işlerinin yönetimi konusunda halifeye danışmadan karar alma ve uygulama yetkisine sahip olan Emîrû'l-ümerâ İbn Râik'in protokolde yeri halifeden sonra geliyordu. Hutbelerde kendi adından sonra onun adının da zikredilmesi bizzat halife tarafından bütün eyalet valilerine bildirilmişti. İbn Râik'ten sonra emîrû'l-ümerâ olan Beckem et-Türkî adına 329 (940-41) yılında basılan dinardan (Artuk, I, 147), paralarda halife ile birlikte emîrû'l-ümerânın da adının yazıldığı anlaşılmaktadır. Hutbe ve sikkenin halifelik âlâmetlerinden olduğu dikkate alınınca emîrû'l-ümerânın halifenin bütün yürütme yetkilerini devraldığı söylenebilir. Abbâsî tarihinde Ebû Müslim-i Horasânî, Berme-kî ailesi, Afşin, İbnü'l-Furât el-Vezîr ve Münis el-Muzaffer gibi çok kuvvetli şahıslar dahil hiç kimseye bu kadar geniş yetki verilmemiştir.

Abbâsî
Halifesi
Müttakî-Lillâh
ve Emîrû'l-
Ümerâ
Beckem adına
basılmış
329 (940-41)
tarihli
bir dinar
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir, nr. 495)

Müsteşrik Defrémerý, İbn Râik'te önce Halife Mu'tasım-Billâh'ın meşhur kumandanlarından Afşin ile onun ölümünden sonra başkumandanlık mevkiine yükselen Eşnâs et-Türkî'nin ve Mütevekkil-Alellah zamanında (847-861) ordu kumandanlığının yanı sıra beytümâlin idaresi, hâciblik ve berid teşkilâtı reisliği vazifelerini uhdesinde toplayan İnâk et-Türkî'nin de bu unvanı taşımamakla birlikte fiilen emîrül-ümerâ olduklarını ileri sürmektedir. Ancak İbn Râik ile diğerleri arasında sahip oldukları hak ve sâlahiyetler bakımından büyük farklar vardır. İbn Râik'e verilen yetkilerin, sahip oldukları kudret ve nüfuz sebebiyle emîrül-ümerâ sayılan Afşin, Eşnâs ve İnâk'a da resmen verildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Gerek bunların gerekse Halife Mütevekkil-Alellah'tan itibaren bazı kumandanların halifelere hemen her istediklerini kabul ettirmeleri sadece sahip oldukları kuvvetten ileri gelmekteydi. Kendilerine halifeler tarafından kumandanlığın ötesinde bir yetki verilmişti.

Vezerlik, hâciblik, valilik gibi bir müessesese olarak ilk defa Halife Râdî-Billâh tarafından 324 (936) yılında kurulan ve İbn Râik ile başlayan emîrül-ümerâlık müessesesi, kısa bir müddet sonra devlet adamları arasında bir rekabet ve mücadele unsuru oldu. Kumandanlardan Beckem et-Türkî, iki yıl sonra İbn Râik'i görevinden uzaklaştırarak kendisini bu makama tayin ettirdi (938). Daha sonra 945 yılına kadar Tüzün bu görevde bulundu. Diğer taraftan yine siyasî sebeplerle 942 yılında Hamdânîler'den Nâsirüddeve Hasan'a da emîrül-ümerâlık pâyesi verildi. 945'te davet üzerine karışıklıklar içindeki Bağdat'a giren Büveyhîler'den Ahmed, Halife Müstekfî-Billâh tarafından Muizzüddeve unvanı ile emîrül-ümerâ tayin edildi. Ancak bu idarî bir unvan olmaktan çok şeref unvanı niteliğini taşıyordu. Muizzüddeve de oğlu Bahtiyâr'ı veliaht tayin etmiş ve ona da emîrül-ümerâ unvanını vermiştir. Bu

unvanın sağladığı itibar Büveyhîler'in İran'da hüküm süren kollarını rahatsız ettiğinden Muizzüddeve'nin ölümü üzerine Halife Mutî-Lillâh onun Rey ve Cibâl hâkimi olan kardeşi Rûknüddeve'ye de emîrül-ümerâ unvanını vermek zorunda kaldı.

Sâmânîler ve Gazneliler'de bu unvanın kullanıldığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Sâmânîler devrinde Horasan'a hâkim olan Türk asıllı kumandan Ebû Ali es-Simcûrî'nin "emîrül-ümerâ" ve "el-müeyyed mine's-semâ" unvanlarını kullandığı bilinmektedir.

Emîrül-ümerâ unvanı Selçuklular ve diğer bazı hânedanlarda büyük ve nüfuzlu emîrler tarafından kullanılmıştır. Meselâ Sultan Melikşah'ın amcası Toharistan Valisi Osman ile Berkıyruk devrinde (1092-1104) Horasan'da isyan eden Muhammed b. Süleyman b. Çağrı Bey emîrül-ümerâ lakabını taşıyorlardı. Üst seviyedeki Selçuklu kumandanları "si-pehsâlâr, emîr-i emîrân (mîr-i mîrân)" ve "mukaddemül-ceys" in yanında emîrül-ümerâ unvanını da kullanmışlardır. Fâtımîler ve Zengîler'de emîrül-ümerâ tabiri sadece kumandan anlamında, Memlükler'de ise atabegü'l-asâkirin bir unvanı olarak kullanılmıştır. İlhanlılar'da ordu kumandanına beylerbeyi (bîglâr bi-gi) yahut emîrül-ümerâ veya mîr-i mîrân deniliyordu. Akkoyunlular'da ise başkumandan, emîrül-ümerâ veya melikül-ümerâ unvanını taşıyordu. Emîrül-ümerâ Safevîler devrinde kızılbaş birliklerinin başkumandanıydı. Devletin kurucusu Şah İsmâil zamanında (1501-1524) devletin en güçlü adamı olan ilk Safevî emîrül-ümerâsı Hüseyin Han Şamlı aynı zamanda vekillik gibi çok önemli bir görevi de elinde tutuyordu. Şah I. Tahmasb devrinde (1524-1576) emîrül-ümerâlık önemini yitirmeye başladı ve 1533'te tamamen kaldırıldı. Onun yerini Türkmen süvarilerinin kumandanı kürçübaşı aldı. Osmanlı Devleti'nde beylerbeyilere emîrül-ümerâ da deniyordu. 1259 (1843) yılından itibaren mülkî rütbelere livâ-

lığa karşılık olmak üzere emîrül-ümerâlık rütbesi ihdas edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar devam etmiştir (ayrıca bk. BEYLERBEYİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Sölî, *Ahbar-ı Râzî-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh*, Beyrut 1403/1983, s. 38, 41-45, 51-54, 84-90, ayrıca bk. İndeks; Mes'ûdî, *Murâcü'z-zeheb*, IV, 337-338, 340; İbn Miskevî, *Tecâribül-ümem*, I, 331 vd., 351, 356 vd., 382 vd., 405 vd., 419 vd.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 322; VIII, 188, 225; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 282; Ch. Defrémerý, "Mémoire sur les Emirs al-Omêra", *Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, seri I/2, Paris 1852; M. F. Sanauallah, *The Decline of the Saljûqid Empire*, Calcutta 1938, s. 100-101; Abdülazîz ed-Dürî, *en-Nüzumül-İslâmiyye*, Bağdad 1950, s. 51-71; M. Canard, *Histoire de la dynastie des Hamdanides de Jazira et de Syrie*, Algiers-Paris 1951, I, 360; D. Sourdel, *Le Vizirât 'Abbâside de 749 à 936 (132 à 324 de l'hégire)*, Damascus 1959-60, II, 430, 434, 476, 493; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964, s. 5, 13, 41, 120; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut-Wiesbaden 1969, s. 33, 34, 91, 100, 174, 181-183; Artuk, *İslâmî Sikeler Kataloğu*, I, 147; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Dîvânî-yi Devre-yi Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 hş. [1976], s. 19-20; Enver er-Rifâi, *el-İslâm fî haqâreth ve nüzumih*, Dimaşk 1986, s. 116-117; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1985, s. 45, 223; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 373-383; R. M. Savory, "The Principal Offices of the Safavid State During the Reign of Tahmasp I (930-84/1524-76)", *BSOAS* (1961), s. 68-78; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler'de Emîrülümerâlığın Ortaya Çıkışı", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 97-108; TA, XV, 162-163; Pakalın, I, 527; "Emîrülümerâ", *İA*, IV, 264; K. V. Zetterstéen, "Amîr al-Umarâ", *EI²* (İng.), I, 446; C. E. Bosworth — R. M. Savory, "Amîr al-Omarâ", *EI²*, I, 969-971.

HAKKI DURSUN YILDIZ

EMLÂK-i ŞÂHÂNE

(املاك شاهانه)

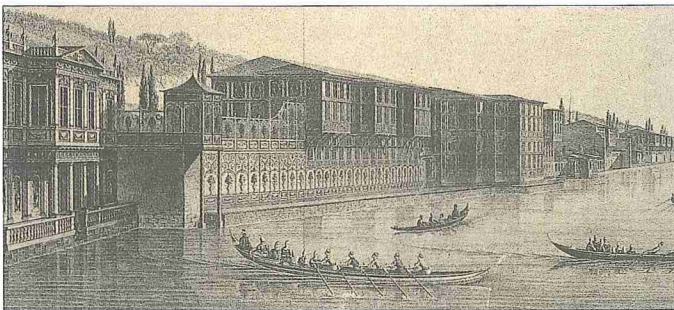
Padişah ve yakınlarının şahsî mülkleri için kullanılan bir tabir

(bk. HAZİNE-i HÂSSA).

EMPIRE

Türk sanatına XIX. yüzyılda girmiş olan bir Batı Avrupa sanat üslûbu.

Empire (Fr. empire "imparatorluk", okunuşu ampir) üslûbunun adı Fransa'da Napoleon'un kurduğu imparatorluktan gelmektedir. Ancak Fransa'da ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde bu üslûp Napoleon döneminden daha önce ortaya çıkmış, fakat onun hâkimiyeti yıllarında yaygın-

Empire üslûbunda inşa edilen Hatice Sultan Sahilsaray'ının gravürü (A. I. Melling, Pl. 30)